

В. П. Атаманчук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ХУДОЖНЄ ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДУХОВНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ У МІСТЕРІЇ ІВАНА ОГІЄНКА «НАРОДЖЕННЯ ЛЮДИНИ»

Стаття присвячена вивченню художньої своєрідності твору Івана Огієнка «Народження людини» у поєднанні із дослідженням аксіологічних складових художнього концепції драматурга. Увага зосереджується на дослідженні проблеми духовного розвитку та саморозвитку, що має своєрідну художню репрезентацію з огляду на втілення основних засад християнського світогляду. Аналізується спосіб співвіднесення, взаємообумовленості та нерозривної єдності художнього та філософсько-релігійного аспектів у творі Івана Огієнка. Досліджуються форми художньої умовності, використані Іваном Огієнком у драмі.

Ключові слова: філософська містерія, драма, Іван Огієнко, конфлікт, художня умовність, художній образ, духовна еволюція, проблема морального самовдосконалення.

Іван Огієнко у містерії «Народження людини» створює масштабну картину безмежного Всесвіту, який є Господнім творінням, – увесь створений світ пронизаний Духом, засновується на найвищих законах правди і любові. Одна із найважливіших настанов – берегтися зла. Відповідно, із самого початку твору окреслюються протиборчі сили як втілення протилежних принципів, що увиразноватимуться з розвитком дії, – творення та руйнування.

Господь у творі Івана Огієнка є втіленням ідеї абсолютного творення та знання, втіленням глобального розуму, який керує усіма процесами через розгортання творчої енергії в усіх напрямках. Цілком виразний перегук із Книгою Буття «Я Слово прорік, – і створив Ним Вселенну...» [1, с.11], вказує на усвідомленість процесу творення, на всеосяжну свідомість, яка організовує всесвіт.

Людина не може зрозуміти усю величність Божественного задуму через свою крихітність у масштабах всесвіту. Все підпорядковується вищим законамірностям, зокрема змінам циклічності і взаємопереходів, початку та закінчення. Людина є рівноправною частиною великої цілності, де всі складові перебивають в органічній єдності.

Божественне творення протиставляється передсутнісному станові:

«Світи всі на хвалу, / На радість Господню, / Бог ними помалу / Наповнить безодню» [1, с.13].

Утверджується ідея нерозривного зв'язку людини із Богом та всесвітом, душа людини, її свідомість є тією ланкою, що забезпечує єдність: «Душа у Вселенній / Зливається з Богом, / Й віки незчисленні / Раює Чертогом» [1, с.13].

Іван Огієнко використовує прийом художнього контрасту для увиразнення протиборчих сил. Спочатку драматург змальовує величні картини Божественної слави та могутності. Потім вноситься дисонанс. Зображення усляких випробувань та страждань, яких люди зазнають у земному житті, та альтернативи нібито кращої, але насправді руйнівної своїм негативом. Ангел говорить про оберігання людей він омани та обману, задля того, щоби вони зберегли свої божественну сутність.

Образ веселки, який двічі з'являється у першій дії, символізує гармонійність, впорядкованість та красу небесного світу: «Загоряється тихо Господня Веселка, і грає над всім кольоровим півколом, – знак Божої Ласки й Опіки над Всесвітом» [1, с.12].

Іван Огієнко для зображення небес використовує своєрідні предметні образи: «Пахучі квітки, немов килим барвистий, вкривають Чертога, – простору Небесну Палату», «З Престолу Господнього видно безмежну Вселенну, навколо скрізь Зорі грайливі свічками палають, і Слухають» [1, с.11]. Але всі ці картини зринають лише на мить, оскільки звучить лише Голос Господа, що вказує на домінування свідомості над предметністю.

Про постійні перетворення, постійний рух говорить ангел: «Творителю, з Твоїєї волі / Душа прийшла на Всесвіт знову: / Чи йти до земної юдолі, Чи в інший Світ по Твому Слову?» [1, с.17]. У містерії душа людини зображується діалектично: вона має право вибору, має свободу волі, її чекають випробування, щоби виявити її вибір, вона пов'язана із Богом, у неї великі можливості для пізнання, але вона не може збагнути Божественний задум.

Душа людини обирає між творенням і руйнуванням.

Драматург подає особливе розуміння сутності світовпорядкування, поєднуючи конкретику із доволі абстрактним відображенням: «Бездня Всесвіту. Кругом Світи палахкотять, як ясні Зорі в нічку темну!», «І тільки й чути: Дух Господній могутньо дише в Світотворі!» [1, с.22]. Іван Огієнко передає власне розуміння творчої енергії, яка організовує всесвіт, надаючи їй абстрагованого вигляду через співвіднесення із такими явищами та процесами, як Дух, голос, дихання.

У творі показується процес формування душі, – з'являючись, одержуючи власне буття, душа опиняється у ситуації невизначеності, відкритості для пізнання, що водночас означає вразливість до проявів зла. Іван Огієнко, зображуючи апофеоз божественного творіння, показує і дисонанс у вигляді негативних імпульсів. З розвитком дії увиразнюється неспівмірність та невідповідність процесів творення і руйнування. Але і тут є певне розмежування, оскільки початок та завершення становлять одну із важливих закономірностей буття. Проте намагання зруйнувати та спаллювати Божественне творіння через власну нездатність до творення, використовуючи негативні стани людської свідомості, насамперед страх, показується як приречене на поразку.

Постійний рух, динаміка та розвиток усього всесвіту та людини становить незаперечну основу існування: «Уся Вселенна вічно в русі, / І мусять рухатись і люди, / І цим ростуть вони на душі, / Й джерелом б'є життя повсюди» [1, с.23]. Випробування, яких люди зазнають на землі, загартовують їхні душі, створюють можливості для їхнього нелегкого духовного вдосконалення. Душа у містерії, незважаючи на складності, хоче здобути новий досвід на землі, прагне розвиватися, долаючи перешкоди і суперечності. Іван Огієнко стверджує ідею розвитку через боротьбу протиборчих сил.

Ангел Хоронитель у творі є носієм ідеї безмежності і всеохопності творення: «Зовсім нема Зла в Світотворі, – Є брак Добра, не Зло, в Людині, Як є брак Світла – Тьма в просторі, Як є брак звуку на пустині» [1, с.29]. Тим самим стверджуючи необхідність саморозвитку: добро, або ж творення, стає видимим через власне самовдосконалення, воно становить основу всього суцього. Відсутність або недостатній розвиток творчого потенціалу (добра) призводить до жажливих наслідків – падіння рівня свідомості, необхідного для творення, замикання на негативних станах, які далі уже підтримують самі себе: «Нема самого Зла на Світі, / Де брак Добра, там Зло буяє, / Буває ж холод навіть в літі, / Як хмара сонечко ковтає» [1, с.32].

Бог уявляється у містерії як абсолютно досконала свідомість: «Господь – то Правда совершенна, Й немає й крихітки Зла в Ньому, – / І вийшла з рук Його Вселенна Пречиста в твореві святому!» [1, с.32].

За допомогою образу Ангела-охоронця Іван Огієнко вибудовує цілісну концепцію сутності людського життя і перешкод на шляху його вдосконалення. Брехня та омана – це інструменти сил зла, які заплутують, збивають людей зі шляху. Свобода волі людини робить її вразливою до негативних впливів. Порушення закономірностей світовпорядкування призводить до нищення усього того, що вибудоване на неправдивій основі, виправлення подібних неправильностей достатньо болісне, але неминуче: «Бог дав Людині вільну волю, / Вона є її на Зло пусти-ла, / І щоб спинити цю сваволю, / Бог мусів людям втяти крила» [1, с.33].

Людина піддається спокусам та омані, не розуміючи того, що робить чи не розуміючи наслідків, що ніяк не змінює відповідальності за вчинене. Проте людина є носієм духу, який пронизує увесь всесвіт і всьому надає смислу. У творі Іван Огієнко визначає дві можливості: піддаватися спокусам, що означає внутрішню інертність та, зрештою, деградацію, та гартувати дух, що вимагає неймовірних зусиль і означає рух уперед та саморозвиток.

Одна із особливостей сприймання божественної істини у містерії – це благоговіння перед величністю творення і здатність її побачити в усьому, тим самим утверджуючи власну єдність з усім сущим, усвідомлюючи рівнозначність і рівноцінність усього створеного: «Хто ж чує Весесвіту основи, / Хто духом межі їх сприймає, / Такому Інженер будови / В останній кузці Сонцем сяє: Господь Джерело Світоздання, Господь Усесвіту Творець: Комар дрібний Й Зоря Порання – / Господь початок ім й кінець!» [1, с.35].

Способом пізнання Бога є усвідомлення краси у створеному світі: «Пізнай Господне всюди змога, / На кроці кожному – Краса, / Краса ж провадить нас до Бога, / Вона путь проста в Небеса» [1, с.38].

Можливості для пізнання і самопізнання обумовлюються і розвитком наук, які підносять людський дух, розширюють межі людського сприймання та розуміння: «І Бог являється в Науці, – Немов в свічаді...» [1, с.40].

Весь твір побудований на принципі співіснування й боротьби протилежних ідей творення та руйнування. Сили зла намагаються у творенні відшукати негативні аспекти, і тим самим заперечити його й довести його неспроможність і непотрібність. Ангел-охоронець переконливо доводить, що подібна руйнівницька ідеологія, якою би переконливою чи спокусливою не видавалася, насправді немає перспективи, оскільки базується на брехні та омані, якої реально не існує, хоча вона може видаватися дуже правдоподібною і навіть нав'язливою. Зате правда залишиться після того, як всі оmani, облуди розсіються та щезнуть.

Ангел висловлює і своєрідне розуміння щастя, яке перегукується з ідеєю подвижництва, що базується на внутрішній цілісності та виконанні свого призначення, незважаючи на випробування: «Святому завжди сяє втіха, – / Його душевне почуття: / І радість сиплется, як з міха, / Хоча б терпів він розп'яття...» [1, с.44]. І виокремлюється ще один аспект щасливого життя – творча та радісна праця на благо народу.

Стверджується ідея про подвійну природу людини і свободу волі як невід'ємні і взаємообумовлені можливості самостійно обирати шлях і нести відповідальність за свій вибір. Іван Огієнко все ж зводить подвійність до єдності – на вищому рівні сприйняття, що дає можливість побачити протигорчі сили, як органічні складові єдності вищого порядку. Сутність людини, її вчинків зводиться до розуміння найважливіших основ буття, які засновуються на предковичній правді – вона залишається істинною та незмінною як сам факт існування творчої енергії, хоча форми вияву її можуть бути різними: «Одежа Правди все мінлива, / Але сама вона постійна...» [1, с.53].

У містерії поступово окреслюються основні чесноти, які забезпечують зв'язок із Божественною сутністю і вберігають від оман: творчість, хоробрість, самовідданість, чесність, чисте серце та впевненість в обраному шляху. Усі перипетії духу, боротьба ідей розгорталися перед душею, що подорожувала на землю, як свого роду попередження про складнощі земного життя. Протилежності, яких не оминуть і не позбутися, – шлях до формування міцної духовної основи.

Зло в образі привабливої жінки змальовує перед душею моторошні картини імовірної несправедливості на землі, коли правда паплюжиться, а зло розквітає. Душа, що зазнаватиме усіляких випробувань, зрештою зіткнеться зі старістю, коли розум нарешті вигостриться, а тіло стане немічним і обтяжливим для оточення. Боротьба тіла і духу також обумовлюється подвійною природою людини – матеріальною, що прив'язує її до матеріального світу, та духовною, що спонукає до досягнення високостей духу. Зло акцентує увагу на марності усіх зусиль, оскільки немає нічого вічного. Образи Безнадії, Смерті, Духу Руїни-Комуніста залякують душу страхітливими картинами.

Сили Світла утверджують переможну ідею: Архангел Михаїл, Дух Добра, образи дівчини і парубка, що втілюють Здоров'я та Молодість, Кохання в образі дівчини, Любов до людей в образі смиренної та поважної красуні, Праця в образі робітника, Сонце в образі величного чоловіка, Місяць, Зорі, Надія надихають душу на земні подвиги, надаючи їй енергії, радості, сил та завзяття. Використовуючи засоби художньої умовності, Іван Огієнко створює картини протистояння, які розгортаються перед душею: протиборство сил добра і зла досягає апофеозу, коли з'являється Війна, а її протистойть Наука. Монолог Науки – це своєрідний підсумок усієї складної боротьби за душу людини.

У фіналі твору стверджується перемога духовного начала, що означає зв'язок із Богом та вказує на сутність, яка становить смисл людського буття, розкривши яку, людина може досягнути вищої мети: «В твоєму серці буйне Щастя / Цвіте велично, вонне й красне, – / Сприймай його, Святе Причастя, / Воно повіки не погасне!» [1, с.90].

Час вагання і боротьби необхідний душі для того, щоби, пройшовши їх, прийняти остаточне рішення, – це чітко визначає життєві пріоритети й надихає душу на великі звершення: «Не хочу мастків, не хочу я царства, / Не хочу я довгого віку, – Не дай заблудитись в дорозі митарства, / Подай мені Правду сторіку!» [1, с.96], «В оборону Господь дає зброю: / Його Правда незломна, мов криця, – / Найміцніший це панцир до бою, / Це всесильна Господня Десниця!» [1, с.97].

Духовна сила і велич виявляється у служінні Богові та народу, що у творі «Народження людини» та й загалом у творчості Івана Огієнка набувають надзвичайно суголосного значення. Душа, яка пройшла усілякі випробування, до того, як втілитися в образі пророка на землі, сформувалася у своїй готовності виконати обрану духовну місію.

Філософська містерія «Народження людини» Івана Огієнка стверджує цілісну художню та духовно-релігійну концепцію, згідно з якою людська душа має духовну сутність, що забезпечує нерозривний зв'язок із Богом, про який вона може забути, але який не може втратити, оскільки це становить основу існування й творення. Важливого значення Іван Огієнко надає осмисленню подвійної природи людини, що дає можливість їй існувати у земному, матеріальному світі і водночас прагнути до світу духовного. У цьому контексті драматург окреслює проблему свободи волі людини і відповідальності за її вибір – складні перипетії духу, життєві випробування, яких зазнає людина, сприяють її внутрішньому очищенню, підвищенню рівня свідомості через звільнення від оман, посилення здатності розрізняти істинне від

оманливого, яке руйнує людську душу. Всі рівні удосконалення людської душі Іван Огієнко показує у перспективі як майбутню можливість і потребу, головний аспект художнього зображення – це сформована здатність до виконання усвідомленого і свідомо обраного шляху самовдосконалення та служіння вищій меті.

Список використаних джерел:

1. Митрополит Іларіон. Твори. Філософські містерії / Митрополит Іларіон. – Вінніпег : Trident Press Ltd, 1957. – Т. 1. – 336 с.
2. Тіменик З. Ідеї філософії релігії у контексті української духовної культури: 30-ті роки XIX ст. – 80-ті роки XX ст. : монографія / З.Тіменик. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 312 с.

This article is devoted to studying the artistic originality of Ivan Ohienko drama «The Birth of a Man» alongside with studying axiological components of the playwright's artistic conception. Attention focused on the problems of spiritual development and self-development, which has peculiar artistic representation according to the embodiment basic foundations of Christian worldview. Correlation methods, methods of interdependence and indissoluble unity between artistic and philosophical, religious aspects in Ivan Ohienko drama are analyzed. Different forms of artistic convention used by Ivan Ohienko in drama are investigated, attention is paid to analysis of conflict in artistic work.

Key words: philosophical mystery, drama, Ivan Ohienko, conflict, artistic convention, image, spiritual evolution, the problem of moral self-development.

Отримано: 09.03.2017 р.

УДК 261.2(477)

Д. В. Базик

*Відділення релігієзнавства Інституту філософії
імені Г.С. Сковороди НАН України*

ДОХРИСТІЯНСЬКІ ВІРУВАННЯ УКРАЇНЦІВ В КОНЦЕПЦІЇ І. ОГІЄНКА

В статті розглянуто основні концептуальні положення професора І. Огієнка (митрополита Іларіона) стосовно поглядів на дохристиянські вірування давніх українців. Розкрито авторське бачення феномену українського язичництва, яке поєднує в собі, з одного боку, позиції виваженого, неупередженого науковця, а з іншого боку, погляди богослова, віруючої людини, яка виступає на захист християнських цінностей. Висвітлено невід'ємні складові компоненти дохристиянських вірувань в їхньому еволюційному розвитку та охарактеризовано причини синкретизації язичницьких та християнських вірувань та обрядів.

Ключові слова: дохристиянські вірування, язичництво, синкретизм, культова практика, обрядова практика, богословська концепція, автохтонна концепція.

Останнім часом з активізацією діяльності неоязичницьких релігійних організацій України та пошуком сучасними богошукачами власної ідентичності актуалізується зацікавленість вивченням давніх язичницьких вірувань українців. Не обійшов увагою означену проблематику в своїй творчій спадщині видатний вчений і богослов Іван Огієнко (митрополит Іларіон).

Метою публікації є репрезентація концептуальних поглядів професора Івана Огієнка стосовно проблеми дохристиянських вірувань українців.